

ROZHLEDY

Ještě k Seifertovu
ranému volnému verši

Robert Kolár — Petr Plecháč

[ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU AV ČR]

Jaroslav Seifert dedikoval svou první sbírku, *Město v slzách* (1921), „básníku z nejmilejších St. K. Neumannovi“. Zdeněk Pešat vztahu raného Seiferta k Neumannovi věnoval krátkou kapitolu své seifertovské monografie (PEŠAT 1991: 21nn). Připomněl osobní kontakty obou básníků, které procházely vývojem,¹ Seifertovy pochvalné recenze Neumannových sbírek a mimo jiné také Seifertův citát: „Kdybych mohl tuto [*Město v slzách*] knížku napsati dnes znovu, myslím, že bych změnil vše, jen jediná věta by zůstala: Básníku z nejmilejších St. K. Neumannovi“ (IBID.: 21). Pešat, nejspíše s ohledem na charakter své knížky, upustil od sledování konkrétních projevů tohoto vztahu manifestovaných v básnickém díle. Seifertovu návaznost na Neumanna lze doložit např. básní „V předměstské uličce“ (*Město v slzách*), kterou Miroslav Červenka uvádí jako příklad básně v přímém polemickém kontaktu s „hned několika Neumannovým[i] básn[ěmi]“ (ČERVENKA 2001: 60). Další průhlednou polemikou s Neumannem je Seifertova báseň „Černoch“ (*Samá láska*), což neušlo samotnému Neumannovi,² k jehož stejnojmenné básni ze sbírky *Nové zpěvy* (1918) se vztahuje. Seifertův vztah k Neumannovi je tedy manifestován nejen „vnějškově“ (dedikace, prohlášení), ale i „vnitřně“ (básně samotné), uvedené doklady ukazují spíše na návaznost polemickou. Přejdeme k verši.

Jonathan Bolton spatřuje Seifertovu návaznost na Neumanna mimo jiné ve „variaci dlouhých a krátkých veršů“ (BOLTON 1997: 73). Bolton se nevěnuje prokázání této teze na konkrétním materiálu, zmiňuje pouze jednu báseň:

- 1 Srov. např. fakt, že ve druhém vydání sbírky (1923) Seifert dedikaci změnil na „St. K. Neumannovi“, což bylo patrně způsobeno Neumannovými výpady proti Devětsilu, zvláště proti Karlu Teigovi, ale i proti samotnému Seifertovi (srov. NEUMANN 1958). Od třetího vydání (1929) se dedikace vrací k původnímu znění.
- 2 O Seifertově básni Černoch Neumann napsal: „poněkud polemická a programová, je spíše hříčkou než básní“ (NEUMANN 1958: 204).

„Straň chudých lásek“ z Neumannovy sbírky *Sen o zástupu zoufajících a jiné básně*. Je sice pravda, že Seifert tuto báseň řadil mezi „nejkrásnější [...] čísl[a] celé knihy básníkovy mládí“ (SEIFERT 2004: 97; podobné hodnocení také IDEM 2014b: 313), ale toto vyznání nemůže nahradit konkrétní analýzu. Bolton si dále všímá rozdílů mezi Seifertovou první a druhou sbírkou a konstatuje: „Jestliže se pak podíváme na *Samou lásku*, hned vidíme velkou změnu: řádky jsou značně delší, nejčastěji obsahují alespoň deset slabik. Verš je proměnlivého rozsahu, ale rozdílů nejsou tak razantní jako ve *Městě v slzách*“ (BOLTON 1997: 75).

Vliv „Stráně chudých lásek“ na raného Seiferta zmiňuje i Miroslav Červenka. Zároveň výčet inspiračních zdrojů rozšiřuje o sbírku *Nové zpěvy* (ČERVENKA 2001: 37 a 60). Stejně jako v předchozím případě si lze vypomocť Seifertovým komentářem: „jak jsme tuto knihu [*Nové zpěvy*] tenkrát milovali a jak nás strhávala k účasti“ (SEIFERT 2014a: 301). S odkazem na Boltóna spatřuje Červenka vliv v „intenzivní[m] využití rozsahových kontrastů mezi řádky“.

V následujícím textu chceme:

1. Srovnat Seifertovu sbírku *Město v slzách* a *Samá láska* z hlediska variability délek veršů v jednotlivých básních.
2. Srovnat Seifertovu sbírku *Město v slzách* a *Samá láska* z hlediska délky veršů.
3. Srovnat Seifertovu sbírku *Město v slzách* s Neumannovou básní „Straň chudých lásek“ z hlediska uvedeného sub 1.
4. Srovnat Seifertovu sbírku *Město v slzách* s Neumannovou sbírkou *Nové zpěvy* z hlediska uvedeného sub 1.
5. Z hlediska uvedeného sub 1 a 2 srovnat Seifertovy sbírky se sbírkami dalších autorů zařazených do pro tuto studii ad hoc vytvořeného korpusu.

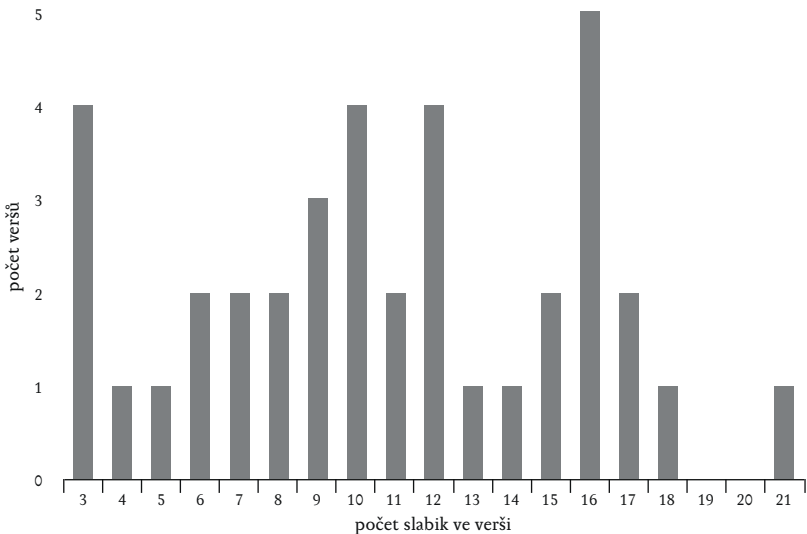
Při řešení těchto úkolů jsme postupovali následovně. Zkoumané jevy jsme nejprve kvantifikovali a získané údaje následně porovnali. Určení slabičného rozsahu každého verše v Seifertových sbírkách *Město v slzách* a *Samá láska* bylo provedeno ručně na základě znění v otiscích zařazených do *Díla Jaroslava Seiferta* (SEIFERT 2001a,b). Ke zjištění variability délky veršů jsme využili tzv. koeficient sylabičnosti Q_{SYL} , který byl zaveden v *Kapitolách z korpusové versologie* (PLECHÁČ — KOLÁR 2017). Q_{SYL} je definován jako:

$$Q_{\text{SYL}} = \frac{1}{\sigma' + 1},$$

kde σ' je směrodatná odchylka délek veršů měřená počtem slabik. Při výpočtu pracujeme se souborem obsahujícím všechny verše básně s výjimkou těch, jejichž délka je v daném textu druhá nejčtenější (pokud zůstane po odečtení těchto veršů v básni méně než dvacet veršů, nezahrnujeme ji do statistik). Po-

kud mají nejčtenější nebo druhé nejčtenější délky shodné zastoupení, volíme tu variantu, která vede k minimalizaci směrodatné odchylky.

Vezměme kupř. Seifertovu „Báseň úvodní“ ze sbírky *Město v slzách*. Skládá se ze 38 veršů, přičemž nejčtenější jsou verše šestnáctislabičné, druhé nejčtenější tříslabičné, desetislabičné a dvanáctislabičné (viz OBR. 1). Směrodatná odchylka bez tříslabičných je 4,13, bez desetislabičných 4,99, bez dvanáctislabičných veršů 4,98 — pracujeme tedy se souborem všech veršů bez tříslabičných, a protože má tento soubor více než dvacet veršů, báseň zahrnujeme do statistik. Její Q_{SYL} je 0,2. Pro srovnání uvedme, že báseň „Dobrodruh“ ze sbírky *Ruce Venušiny*, v níž se střídají jen verše dvou různých délek (6- a 7slabičné), má Q_{SYL} roven 1, neboť směrodatná odchylka je rovna 0. Jinými slovy: čím je Q_{SYL} vyšší, tím je text méně rozkolísaný co do délky svých veršů.

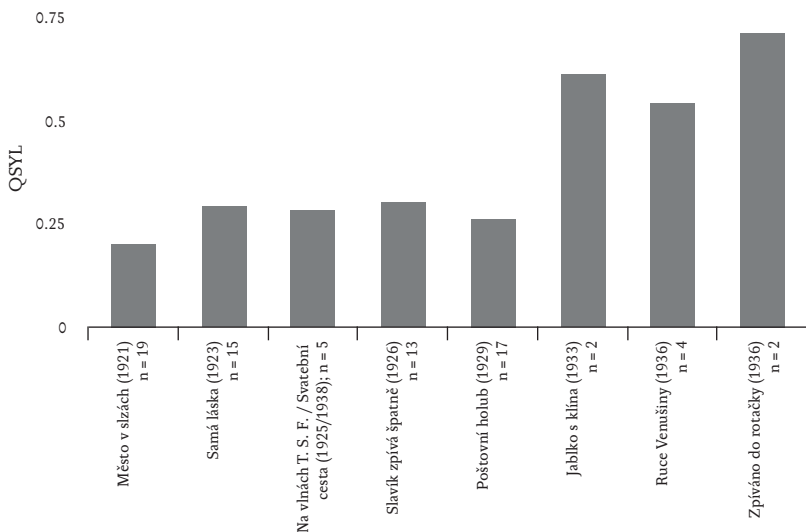

OBR. 1: Slabičný rozsah veršů v Seifertově „Báseň úvodní“.

OBR. 2 ukazuje průměrnou hodnotu Q_{SYL} básní obsažených v osmi Seifertových sbírkách³ a potvrzuje, že ve sbírkách z dvacátých let je patrný zlom po

3 U všech sbírek jsme pracovali pouze s básněmi, které obsahovalo první vydání. V případě básně „Píseň o dívkách“ ze sbírky *Samá láska* jsme zpracovali její časopisecké znění. V případě básni „Lenin“ ze sbírky *Slavík zpívá špatně* a „Obrazy slečny Toyen“ ze sbírky *Ruce Venušiny*, které se skládají z oddílů, započítáváme každý oddíl, jako by se jednalo o samostatnou báseň. V básni „Verše o lásce, vraždě a šibenici“ ze sbírky *Samá láska*, která se dělí do tří oddílů, počítáme všechny oddíly dohromady.

první sbírce. OBR. 2 zároveň naznačuje (pouze naznačuje, protože vzhledem k pravidlu počítat s alespoň dvaceti verši mohlo být do statistik zahrnuto velmi málo básní) druhý zlom na přelomu dvacátých a třicátých let (prudký nárůst Q_{SYL}), který je v souladu se změnou Seifertovy poetiky a přechodem od volného verše k verši sylabotónickému (v něm je normován počet slabik, což vede k vyšším, až velmi vysokým hodnotám Q_{SYL}) — viz ČERVENKA 2001: 74.⁴

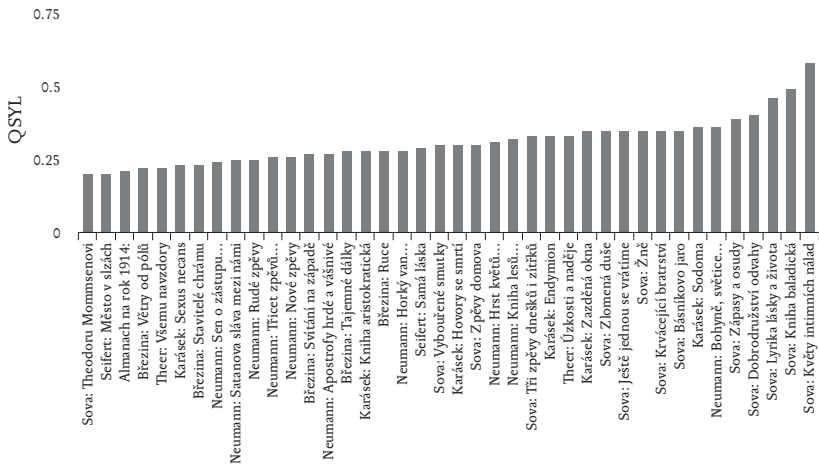
OBR. 2: Průměrné hodnoty Q_{SYL} ve sbírkách Jaroslava Seiferta.

Přejdeme ke srovnání Seifertova *Města v slzách* s dílem S. K. Neumanna. Průměrná hodnota Q_{SYL} ve sbírce *Město v slzách* je 0,2, Q_{SYL} Neumannovy básně „Stráž chudých lásek“ ze sbírky *Sen o zástupu zoufajících a jiné básně* činí 0,22, průměrná hodnota Q_{SYL} v Neumannově sbírce *Nové zpěvy* činí 0,26. Tvrdí-li Bolton, že Seifert Neumannovy postupy intenzifikuje (BOLTON 1997: 74), pak mu tyto výsledky dávají za pravdu. Ptejme se, zda blízkost hodnot nutně prokazuje Neumannův vliv na Seiferta. Co když jsou takové hodnoty typické pro volný verš obecně? Nebo pro volný verš nějakého období, generace, školy? Z těchto důvodů jsme pracovali i s dalšími autory/sbírkami, a protože se zabýváme možností vlivu Neumannova verše, rozhodli jsme se do srovnávacího korpusu kromě Otakara Theera a *Almanachu na rok 1914* zahrnout hlavní tvůrce volného verše devadesátých let 19. století: vedle Neumanna tedy Bře-

4 O návratu k tvaru, řádu a tradici na přelomu 20. a 30. let v evropské a české kultuře viz WIENDL 2014: 357nn.

zinu, Sovu a Karáska, a to i jejich pozdější sbírky (jejich seznam viz OBR. 3). Všechny tyto sbírky jsou součástí *Korpusu českého verše*, a tak jsme se mohli opírat o výsledky automatické analýzy verše (o ní viz PLECHÁČ 2016). Pracovali jsme se všemi básněmi těchto sbírek ve znění z *Korpusu českého verše*, které splnily podmínku alespoň dvaceti veršů (viz výše) a které se skládaly výlučně z tzv. neurčených veršů, tj. veršů, jež počítačový program pro automatickou analýzu verše vyhodnotil jako nesylabotónické a jež můžeme vzhledem k období, z něhož pocházejí, označit jako volné verše.

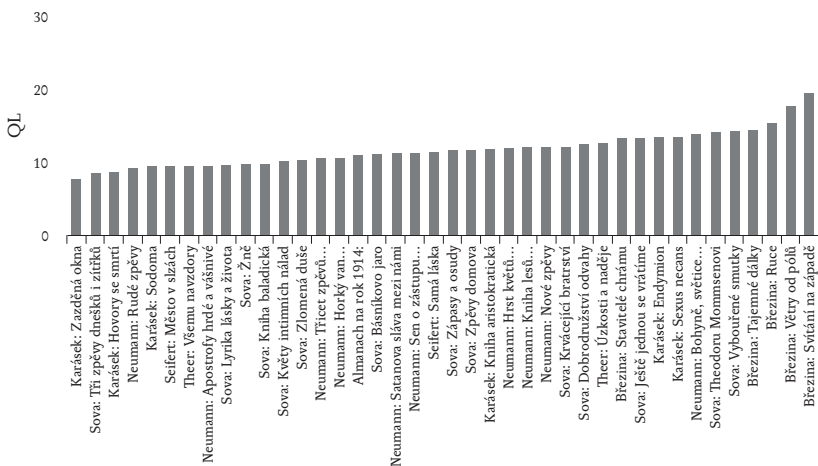
Porovnáme-li u jednotlivých autorů/sbírek průměry hodnot Q_{SYL} (OBR. 3), zjistíme, že první Seifertova sbírka má nejbližše (vynecháme-li jednu Sovovu báseň nebo čtyři básně Karáskovy) k *Almanachu na rok 1914*, Theerově sbírce *Všemu navzdory* — a Březinovým sbírkám *Větry od pólů* či *Stavitelé chrámů*.

OBR. 3: Průměrné hodnoty Q_{SYL} volných veršů Jaroslava Seiferta, Otokara Březiny, Antonína Sovy, Stanislava Kostky Neumanna, Otakara Theera a Jiřího Karáska.

Blízkost Seifertova volného verše k volnému verši *Almanachu na rok 1914*, do něhož přispěl jak Theer, tak Neumann, Boltonově tezi neodporuje (srov. také ČERVENKA 2001: 38nn), blízkost volnému verši Březinovu je překvapivá. Uvědomme si ale, že sledujeme jen jednu specifickou charakteristiku. U každé básně, která splňovala výše uvedené podmínky, jsme proto dále spočetli průměrnou délku veršů. Jednotlivé sbírky jsme pak charakterizovali pomocí průměru průměrů jejich básní (Q_L). Přihlédneme-li k této proměnné, pak se Březinovy sbírky od těch Seifertových značně vzdálí (OBR. 4): Březinovy volné verše — jak známo — jsou extrémně dlouhé (nejvyšších hodnot dosahuje *Svítání na západě*, kde $Q_L = 19,59$; ČERVENKA 1991: 60 v této souvislosti připo-

míná Neitzscheova *Zarathustru* a biblický verset). Zároveň se v tomto ohledu ukazuje odlišnost Seifertových sbírek *Město v slzách*, které zůstává v blízkosti Theerova *Všemu navzdory*, a *Samá láska*, jejíž delší verše nejspíše souvisejí s Apollinairovým *Pásmem*, resp. jeho překladem od Karla Čapka (BOLTON 1997: 75; ČERVENKA 2001: 62).

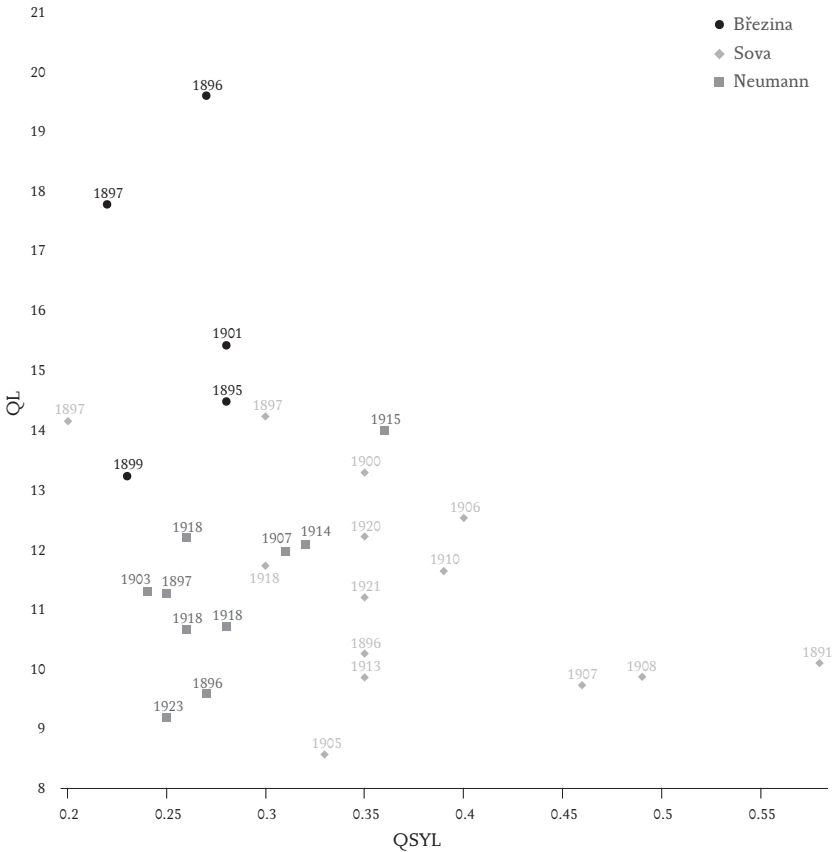

OBR. 4: Q_L volných veršů Jaroslava Seiferta, Otakara Březiny, Antonína Sovy, Stanislava Kostky Neumanna, Otakara Theera a Jiřího Karáska.

Dodejme ještě, že právě tyto dvě proměnné (Q_{SYL} , Q_L) zachycují podstatné rozdíly mezi volnými verši tří hlavních průkopníků českého verslibrismu: Březina pracuje s dlouhými verši proměnlivého rozsahu, Neumann spíše s krátkými verši proměnlivého rozsahu, Sova s krátkými a co do rozsahu veršů relativně homogenními verši (viz OBR. 5).

Dalším důležitým faktorem je samozřejmě přítomnost/nepřítomnost rýmu ve volném verši. Zatímco z hlediska Q_{SYL} má *Město v slzách* blíže k Theerově *Všemu navzdory* spíše než Neumannovým *Novým zpěvům*, z hlediska rýmu je to přesně naopak (srov. Červenkovu působivé kontrastování Neumannova rýmovaného volného verše a Theerova nerýmovaného volného verše [ČERVENKA 2001: 48]) — to je patrně rozhodující, neboť přítomnost/nepřítomnost nějakého rýsu je pocítována asi silněji než relativně malý rozdíl na nějaké škále.

Další proměnnou může být strofičnost/nestrofičnost. Ukažme si její význam v díle A. Sovy. Sovovy sbírky mají poměrně vysoké hodnoty Q_{SYL} , srov. např. sbírku *Lyrika lásky a života*: $Q_{SYL} = 0,46$. Z ní jsme započítali 11 básní: 9 je strofičných a 2 jsou nestrofičné, přičemž průměrná hodnota Q_{SYL} prvních je 0,5, druhých 0,27. Naopak Sovovy *Zpěvy domova* mají v kontextu dalších au-

OBŘ. 5: Průměrné hodnoty Q_{SYL} a Q_L volných veršů Otokara Březiny, Antonína Sovy a Stanislava Kostky Neumanna.

torových sbírek Q_{SYL} poměrně nízké: 0,3. Z 23 započítaných básní jich je 22 nestrofičkových, jediná strofičková báseň má Q_{SYL} 0,54. Strofičnost/nestrofičnost tedy může s heterogenitou/homogenitou rozsahu veršů korelovat.

Zajímavé jsou případy „opačné“, tj. básně, které mají relativně nízký Q_{SYL} , ale jsou psány sylabotónickým veršem: příkladem mohou být Bezručovy nestrofičkové daktyly,⁵ které Horálek pokládá za originální Bezručův přínos dějinám

⁵ Srov. Q_{SYL} následujících básní: „Leonidas“ (0,26), „Bernard Žár“ (0,32), „Hrabyň“ (0,35), „Michalkovice“ (0,39) a „Já“ (0,42). Zpracováno dle BEZRUČ 1903.

českého verše a kolísání v slabičném rozsahu dává do souvislosti s volným veršem symbolistů (HORÁLEK 1947, k tomu též ČERVENKA 1999: 80nn). V neposlední řadě bychom mohli přidat i srovnání z hlediska rytmických celků (o nich viz PLECHÁČ — KOLÁR 2017: 46–49) a samozřejmě rozšířit počet zkoumaných autorů o ty, které snad v budoucnosti obsáhne *Korpus českého verše první poloviny 20. století*. Prozatím jsme ale:

1. Kvantifikovali rozdíl mezi prvními dvěma Seifertovými sbírkami z hlediska rozsahových kontrastů mezi verši a průměrné délky veršů a podpořili Boltonovo pozorování směřující k alternativní periodizaci Seifertovy poetiky dvacátých let.
2. Na základě rozsahových kontrastů mezi verši a průměrné délky veršů přiřadili Seifertův verš *Města v slzách* po bok nejen sbírkám Neumannovým, ale také Theerovy sbírky *Všemu navzdory* a *Almanachu na rok 1914*. Důležitým faktorem je také rýmovanost, která Seifertův volný verš staví vedle volného verše Neumannova, nikoli Theerova.
3. Na základě rozsahových kontrastů mezi verši a průměrné délky veršů ukázali, že sbírky vybraných autorů vytvářejí poměrně zřetelné shluky, a tak naznačili možné využití těchto proměnných při analýze rytmického stylu, případně textové atribuce.

Seifertova návaznost na S. K. Neumanna je tedy dvojího typu: v oblasti ideové odmítavá (srov. polemičnost básní připomenutých v úvodu našeho textu), v oblasti veršové techniky — přinejmenším v těch aspektech, kterými jsme se zde zabývali — souhlasná.

Příspěvek je výstupem projektu Grantové agentury ČR 17-01723S Stylometrická analýza básnických textů a vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro českou literaturu AV ČR (68378068). Při práci na příspěvku byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (<http://clb.ucl.cas.cz>).

Prameny

Seznam pro tuto studii zpracovaných básní je k dispozici na <http://versologie.cz/v2/datasets/seifert>

SEIFERT, Jaroslav

- 2001a** „Město v slzách“; in idem: *Dílo Jaroslava Seiferta I*; ed. J. Flaišman (Praha: Filip Tomáš — Akropolis), s. 9–69 [1921]
- 2001b** „Samá láska“; in idem: *Dílo Jaroslava Seiferta I*; ed. J. Flaišman (Praha: Filip Tomáš — Akropolis), s. 71–129 [1923]
- 2004** „Tři knihy Neumannovy“; in idem: *Dílo Jaroslava Seiferta I2*; ed. J. Brabec (Praha: Filip Tomáš — Akropolis), s. 96–99 [1921]

- 2014a „S. K. Neumann: Srdcová dáma“; in idem: *Dílo Jaroslava Seiferta 14*; edd. J. Brabec, M. Topor (Praha: Filip Tomáš — Akropolis), s. 300–301 [1965]
- 2014b „Hvězdy nad rajskou zahradou. Básník Jaroslav Seifert hovoří o svém životě a díle“; in idem: *Dílo Jaroslava Seiferta 14*; edd. J. Brabec, M. Topor (Praha: Filip Tomáš — Akropolis), s. 311–314 [1966]

Literatura

BOLTON, Jonathan

- 1997 „Volný verš v Seifertově poezii dvacátých let“; in Jitka Bednářová, Dalibor Dobiáš (edd.): *Šnykerikyk. Miroslavu Červenkovvi k pětádesátinám studenti FF UK Praha* (Brno: Host), s. 72–82

ČERVENKA, Miroslav

- 1991 *Z večerní školy versologie II. Sémantika a funkce veršových útvarů. Versologický průvodce tvorbou generace devadesátých let* (Pardubice: Akcent)
- 1999 *Z večerní školy versologie. Daktyl* (Praha: ÚČL AV ČR)
- 2001 *Dějiny českého volného verše* (Brno: Host)

HORÁLEK, Karel

- 1947 „Studie k popisu Bezručova verše“; in Oldřich Králík, Karel Horálek (edd.): *Pět studií o Petru Bezručovi* (Olomouc: Universitní fond), s. 145–183

NEUMANN, Stanislav Kostka

- 1958 „K otázce umění třídního a proletářského“; in idem: *O umění*, edd. Jiří Brabec, Emanuel Macek (Praha: Československý spisovatel), s. 177–205 [1923]

PEŠAT, Zdeněk

- 1991 *Jaroslav Seifert* (Praha: Československý spisovatel)

PLECHÁČ, Petr

- 2016 „Czech Verse Processing System KVĚTA: Phonetic and Metrical Components“; *Glottology* VII, č. 2, s. 159–174

PLECHÁČ, Petr — KOLÁR, Robert

- 2017 *Kapitoly z korpusové versologie* (Praha: Akropolis)

WIENDL, Jan

- 2014 „Syntézy v poločase rozpadu. Generačně založené kritické a básnické koncepty let 1924–1934; in Vladimír Papoušek et al.: *Dějiny nové moderny 2. Lomy vertikál. Česká literatura v letech 1924–1934* (Praha: Academia), s. 322–386

Résumé

The article deals with the connection between S. K. Neumann's and Jaroslav Seifert's poetics. First, we briefly remind both inner and outer relations of these two authors, then we proceed to the level of versification. Our analysis of an *ad hoc* compiled corpus (*Almanac of the Year 1914*, Březina, Karásek, Neumann, Seifert, Sova, Theer) supports the assumptions of Jonathan Bolton and Miroslav Červenka. Furthermore it reveals

the association between the presence/absence of stanza structures and heterogeneity/homogeneity of the number of syllables in particular lines and indicates the possibility of using the syllable count and its dispersion in stylometry.

Klíčová slova / Keywords

Jaroslav Seifert — Stanislav Kostka Neumann — volný verš — korpusová versologie — stylometrie

Jaroslav Seifert — Stanislav Kostka Neumann — free verse — Corpus Verse Studies — stylometry